

Афганістан: історіографія „тієї” війни

Борис Ткач,

генерал-лейтенант,
командуючий 40-ю армією в 1980 – 1982 роках

Червонописький С. В., Костира А. А. Історіографія війни в Афганістані (25 грудня 1979 – 15 лютого 1989 рр.). – К.: Міжрегіональний видавничий центр „Медінформ”, 2006. – 92 с.

Уважно стежу за публікаціями про афганську війну, отримую літературу від бойових побратимів з країн СНД. Однак книга „Історіографія війни в Афганістані (25 грудня 1979 – 15 лютого 1989 рр.)” справила чи не найбільше враження, розбурхала пам’ять.

Автори цієї книги – голова Української спілки ветеранів Афганістану (воїнів-інтернаціоналістів), „афганець”, генерал-майор Сергій Червонописький і кандидат історичних наук Анатолій Костира вперше на пострадянському просторі зробили дуже вдалу спробу історіографічного огляду літератури про афганську війну. Як відомо, в історичній науці історіографія вважається, якщо порівнювати з авіацією, вищим пілотажем.

Писати про війну, тим більше про афганську, тяжко. Переpletіння політичних, воєнних, економічних, соціальних та інших її складових потребує детального аналізу кожної з них. Історикові непросто вникнути в специфіку стратегії і тактики Обмеженого контингенту радянських військ в Афганістані (далі – ОКРВ). Нам же, військовим, теж непросто розібратися в політичних хитрощах. А ось в рецензованій праці вдало поєднали зусилля професіонали – військовик та історик. Це обумовило об’єктивність, чіткість, точність аналізу майже всіх аспектів афганської війни: її генези, початку, перипетій, закінчення, ціни, яку сплатили за неї в цілому СРСР й Україна, стратегії і тактики, воєнно-політичних підсумків та уроків.

Автори зазначають, що бібліографія афганської війни налічує понад 300 найменувань. Однак це переважно меморіальна (Книги Пам’яті), художня (вірші, романи, повісті, нариси, оповідання) література. Історико-мемуарних праць замало. Тому основу історіографічного огляду складають: книга колективу авторів Інституту воєнної історії Міністерства оборони СРСР, праці О. Ляховського, Б. Громова, В.

Варенникова, М. Гареева, Д. Гая, В. Снегірьова, а також швейцарських дослідників П. Аллана і Д. Клея. Їх позиції, точки зору в основному й аналізують автори, зробивши при цьому понад 200 посилань на інші джерела: воєнно-історичні, мемуарні, меморіальні, художні книги, словники, довідники, підручники й посібники з політичної і новітньої історії, журнальні та газетні статті.

Історіографія – специфічна галузь історичної науки, так би мовити, її квінтесенція. Взавшись за історіографічну працю, автори частіше не описують, не розкривають історичні події, а аналізують книги і статті про події, які вже вийшли друком. Тому специфіка історіографії виявляється і в багатьох посиланнях у тексті на вже опубліковані джерела. При цьому автори мало що додають від себе, а розкривають точки зору, концепції, підходи різних авторів з обраної теми.

Проте це не означає, що історіографи не мають своєї концептуальної позиції. Вони, зокрема, зазначають, що без повного висвітлення сутності адміністративно-командної системи радянської доби, виплеканої КПРС, дуже важко розібратися у справжніх мотивах і причинах війни в Афганістані. Порівнюють вони й цілі, завдання, підсумки воєн США у В'єтнамі та СРСР в Афганістані, бо чимало дослідників вважають їх тотожними. Цьому присвячено спеціальний розділ „Дивна війна”. В ньому, на основі визначення сесії Генеральної Асамблеї ООН від 14 грудня 1974 року таких понять, як „агресія”, „інтервенція”, „окупація”, на мою думку, автори переконливо доводять, що війна СРСР в Афганістані не підпадає під жодне з цих визначень. Однак автори не заперечують, що афганська війна була непотрібною, несправедливою, але загарбницькою, окупаційною вона не була.

В книзі виокремлюються два періоди становлення історіографії афганської війни: 1980 – 1990 роки (умовно визначений як літературно-публіцистичний) та 1990 і понині як мемуарно-історичний. Аналіз першого періоду знищує міф про те, що від самого початку війна тотально утаємничувалась і тільки перебудова зламала цю тенденцію. Справді, існував спеціальний циркуляр, а з 1985 року діяла й таємна постанова ЦК КПРС, на котру посилаються автори, які чітко регламентували, дозували інформацію про афганські події. Проте праці про ті події виходили, хоча й рясніли недомовками, прикрашанням дійсності.

I і II з'їзди народних депутатів СРСР, на яких у березні й грудні 1989 року розглядалися проблеми афганської війни, визнали рішення Політбюро ЦК КПРС про її початок політичною помилкою. Саме в 1990-х роках з'явилися важливі історико-мемуарні праці й відбулася поляризація ставлення до висвітлення афганської війни: від її вихваляння до повного заперечення. В книзі чітко визначено ті обмеження, які стримували в обох періодах повноцінне дослідження історії афганської війни.

В сучасній літературі спостерігаються дві тенденції: з одного боку, намагання відлакувати картину війни, з іншого – надати всім діям та зусиллям радянського керівництва, ОКРВ суто негативну оцінку. Однак існує ще одна група публікацій, в яких автори прагнуть бути максимально об'єктивними попри зміни політичного клімату. В цій ситуації, як мені здається, історіографам вдалося утриматися на позиціях історичної правди.

А тепер кілька слів суто про книгу. Вона невелика за обсягом, хоча й має 12 розділів, вступ, післямову, а також два додатки: коротку бібліографію та хронологію афганської війни. Однак це саме той випадок, коли словам тісно, а думкам просторо. Кожен розділ міг би стати окремою книгою. Читач же завжди, керуючись списком використаної літератури, зможе знайти необхідне йому джерело.

Не претендуючи на повний аналіз всіх висвітлених подій афганської війни, автори зупинились на тих її сторінках, котрі вони вважають визначальними або суперечливими: причини війни та мотиви, якими керувалися члени Політбюро ЦК КПРС, приймаючи рішення на введення військ до Афганістану, періодизація війни, стратегія і тактика ОКРВ, деякі підсумки та уроки війни без перемоги, її ціна. На основі статистичного дослідження, проведеного Міністерства Оборони Росії та оприлюдненого 1993 року в книзі „Гриф секретности снят”, автори спростовують нічим не підтвержені цифри втрат в Афганістані в сотні тисяч полеглих і поранених, десятки тисяч тих, хто зник безвісти, які наводяться в деяких книгах. Окрім того, автори вказують на плутанину в деяких джерелах щодо наших втрат, коли ототожнюють загальні втрати ОКРВ і 40-ї армії. Це стосується, зокрема, й кількості Героїв Радянського Союзу.

Автори наголошують, що неповне, суперечливе, недосконале висвітлення афганської війни в історико-мемуарній літературі має своїм наслідком неповне, а інколи помилкове відображення її на сторінках підручників та навчальних посібників, що призводить до значних виховних втрат. (В книзі здійснюється історіографічний аналіз близько 30 українських та російських підручників і посібників).

На основі аналізу літератури, політичної практики останніх років, автори з жалем констатують, що підсумки та уроки афганської війни нічому не навчили новітніх політиків. Свідомство тому – війна в Чечні та ескалація участі України в миротворчих операціях.

Ця книга засвідчує, що необхідно збільшувати знання як про позитивні, так і про негативні аспекти афганських подій. Настав час об'єктивного, наукового осмислення складних процесів афганської війни. І приємно відзначити, що вперше таку спробу зробили українські автори, взявшись за найскладнішу історіографічну проблематику.

Хоча моя рецензія не є суто науковою, але не можу не вказати на

деякі вади книги. По-перше, далеко не вся література, яка вийшла друком, проаналізована. Зокрема, не можу зрозуміти, чому автори обійшли увагою такі мемуари, як „Как это было” і „Секретный командарм” генерала Ю. Тухарінова, під керівництвом якого здійснювалося введення військ до Афганістану. По-друге, мабуть потрібно було детальніше виписати I і II з'їзди народних депутатів СРСР, на яких обговорювалася проблема афганської війни, активним учасником якої був С. Червонописький. Саме він, тоді майор повітряно-десантних військ у відставці, колишній перший комендант летовища в Кабулі, на I з'їзді дав відсіч нісенітній заяві академіка А. Сахарова про ніби існуючий таємний наказ радянській авіації знищувати наших воїнів, що опинились в оточенні, аби не допустити їх полонення. Як колишній командарм, з усією відповідальністю заявляю, що такого наказу не було в природі. По-третє, мені здається, що розміщення посилань на використані джерела після кожного розділу, а не в кінці книги, спростило б сприймання матеріалу.

І останнє. Книги С. Червонописького, А. Костирі, В. Аблазова „Над Афганістаном безоблачне небо” і „Долгий путь из афганского плена и безвестия”, а також поетична збірка О. Єлагіна „Афганец я, и боль твою пойму...”, які вийшли друком наприкінці 2005 року, мають на титульному аркуші емблему Української спілки ветеранів Афганістану (воїнів-інтернаціоналістів). Мабуть, це потрібно вважати початком формування „Бібліотечки УСВА”. Вважаю, що цю ініціативу необхідно всіляко підтримати, виробити план видання науково-дослідницьких, мемуарних, меморіальних, художніх праць українських авторів з афганської тематики, об'єднавши їх під загальною назвою „Бібліотечка УСВА” з єдиним логотипом.